

Milan Brezovar

Nekaj pomembnih zastav ljudske revolucije

V lanskem »Letopisu Muzeja NO« je bila naša partizanska zastava v razpravi »Partizanska zastava v prvem letu narodnoosvobodilne borbe« teoretično raziskana in z naredbami vodstvenih organov osvobodilnega gibanja razvojno opredeljena. Hkrati je bilo prikazano nekaj značilnih partizanskih zastav, ki so nastale v obdobju ljudske revolucije in ki osvetljujejo razvoj tega simbola osvobodilnega boja v prvem letu njegovega poteka.

Letos bom muzeološko obdelal dva primera partizanskih zastav z naše stalne razstave in depoja ter raziskal in opredelil partizansko zastavo, glede katere imam vse potrebne podatke o njenem nastanku, življenju, vlogi in značaju kakor tudi o dogodkih, s katerimi je bila neposredno povezana.

Proučitev posameznih zastav naj nadalje označi razvoj naše zastave, ki so jo oblikovale neredbe vodilnih organov narodnoosvobodilnega gibanja ter večja ali manjša ljudska domiselnost in estetski občutek. Izsledki proučevanja teh zastav naj prikažejo, kako so dobile naše vojaške zastave svojo dokončno obliko, enotno za vse enote narodnoosvobodilne vojske, in katero lahko smatramo za predhodnico naše sedanje narodne in državne zastave.

*

Eden izmed zgodovinsko najznačilnejših in najpomembnejših slovenskih partizanskih praporov je zastava Prvega slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča; zakaj povezan je z neumornim in uspešnim bojem Komunistične partije Slovenije za čim večjo enotnost Osvobodilne fronte in za okrepitev narodnoosvobodilnega gibanja, hkrati pa s slučajno borbo zunanjih sil za preimenovanje Prve slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča v Prvo partizansko brigado Toneta Tomšiča, proti ustanavljanju proletarskih brigad pri nas in podobno.

Naj razčlenim glavna dejstva!

Ko je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet komaj deset dni po zločinskem umoru organizacijskega sekretarja CK Komunistične partije Slovenije Toneta Tomšiča snovalo 1. junija 1942 Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča,¹ ki je kmalu nato začel proti italijanskim okupatorjem s številnimi akcijami pod bojnim geslom »Maščujmo Toneta Tomšiča!«, je vodstvo osvobodilnega gibanja že mislilo tudi na simbol njihovega boja, na lepo, reprezentančno zastavo, ki naj bi jo prejel ta bataljon. Pobudo za zastavo je dal Edvard Kardelj,² ki je kot predstavnik CK KP Jugoslavije za Slovenijo in Hrvaško že sredi marca istega leta prispel v Slovenijo.³

¹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov 1942, del VI, knjiga 3, stran 17 in 18 (slovenska izdaja) (citiram: Zbornik).

² Milan Škerlavaj-Petrač iz Ljubljane, ustni vir.

³ Edvard Kardelj ob dnevu vstaje slovenskega ljudstva pod naslovom »V ognju zgodovinske borbe za obstoj našega ljudstva«, »Ljudska pravica« 22. julija 1953, stran 3 in 4.

Po predhodnem sporazumu z Edvardom Kardeljem je tedanji vodja Centralne tehnike CK KP Slovenije Milan Škerlavaj-Petrač po Ladiju Šubicu, ki je takrat vodil Dokumentno tehniko CK KP Slovenije, naročil študentu arhitekture Vlastu Kopaču, ki je delal v Dokumentni tehniki, naj izdelava načrt za to zastavo.⁴

Kopač je v kratkem času izdelal in izrisal načrt za zastavo in njen drog. Rdeči prapor naj bi imel na eni strani napis »Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča«, na drugi pa revolucionarni pozdrav narodnoosvobodilnega gibanja »Smrt fašizmu — Svobodna narodu!«. Njen drog naj bi imel lično, umetno izdelano glavo v obliki delavskega znaka — srpa in kladiva.

Ko je bil njegov načrt odobren, so dali zastavo v izdelavo Mileni Zor-Ježkovi,⁵ ki je imela svojo obrtno delavnico za umetno cvetje na dvorišču v bivši Frančiškanski ulici (sedaj Nazorjevi ulici šte. 8). Blago in zlate niti za zastavo je kupil v neki ljubljanski trgovini ilegalni ciklostilni tehnik pri Centralni tehniki v Ljubljani Boris Kariš-Kartaš in jih odnesel aktivistki Ježkovi. Le-ta jo je kmalu izdelala točno po Kopačevem načrtu. Izgotovljeno zastavo je nato odnesla njena hčerka v Železničarsko centralno ambulanto na Celovško cesto šte. 4.⁶

Medtem je dal Kopač izdelati drog bratoma Alojzu in Rafaelu Žmucu, ki sta imela pasarsko delavnico na bivši Tyrševi cesti (sedaj Titovi cesti šte. 25). Za drog sta uporabila železno cev, za njegov zgornji del in okraske na drogu pa posebno vrsto tombaka, to je zlitine bakra, cina in niklja, ki je slične rumene barve kot pravo zlato, se da lepo oblikovati in je precej odporna proti oksidacijskim kemičnim procesom. Poleg tega sta glavo droga še pozlatila. Za posebne okraske na glavi droga sta uporabila na pol drage umetne kamne, ki si jih je iz Češkoslovaške nabavil za svoje potrebe arhitekt Jože Plečnik iz Ljubljane.⁷

Tudi brata Žmuc sta izdelala drog po določenem načrtu. Ko sta ga izgotovila, je eden od njiju odvrzel v Ljubljano preostale umetne kamne, da ne bi italijanski okupatorji v primeru preiskave ali morebitne izdaje pri njima našli obtežilnega gradiva.⁷ Posamezne dele glave droga, ki jo je mogoče lepo razstaviti, je prenesel nato Kopač k Furlanovim v Cigaletovo ulico šte. 5/IV, kjer je bila tedaj priložnostna risalnica Dokumentne tehnike.⁸ Od tam sta jih kmalu zatem v cekarju prenesli Rozka Menih-Barbka,⁹ ki je bila tedaj kurirka Ladija Šubica in Zora Šerbakova, ki je takrat delala v ilegalni Ciklostilni tehniki, v hišo v Gledališki ulici, kjer je stanovala znana ilegalna delavka Angela Dolharjeva.¹⁰ Dne 28. julija 1942 poroča Milan Škerlavaj-Petrač Edvardu Kardelju o delu tehnike in mu med drugim piše naslednje: »Prapor prvega udarnega bataljona Toneta Tomšiča bo v tem tednu gotov. Ker je izdelan, vsaj upam, zelo lepo, se je delo malo zavleklo. Poslali ga bomo po posebnem kurirju v Glavni štab, kakor smo filmsko kamero.«¹¹

Iz tega poročila sledi, da je bila zastava z drogom izdelana v začetku avgusta 1942 in pripravljena, da jo vodstvo osvobodilnega boja izroči proletar-

⁴ Milan Škerlavaj-Petrač, ustni vir.

⁵ Vlasto Kopač, ustni vir.

⁶ Milena Ježek, ustni vir.

⁷ Rafael Žmuc, ustni vir.

⁸ Vlasto Kopač, ustni vir.

⁹ Rozka Menih-Barbka Lukmanova, ustni vir.

¹⁰ Aktivistko Angelo Dolharjevo so ujeli domobranci in jo tik pred osvoboditvijo na Turjaku umorili (3. V. 1945).

¹¹ Zbornik, VI/3, str. 219.

Originalna zastava Prvega slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča z drogom in umetno izdelano glavo

skemu bataljonu, ki se je medtem že razrasel v Prvo proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča (Ustanovljena je bila 16. julija 1942 z naredbo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 30. junija 1942).¹² Tedaj jo je preko ljubljanske žične pregrade po železnici prepeljal železniški uslužbenec, organizator zvez med Ljubljano in partizanskim ozemljem Branko Ivanuš. Zastavo in razstavljeni drog je odnesel mimo Vevč v Podlipoglav.¹³ Od tu so jo odpremili v Kočevski Rog, kjer so jo vskladiščili v enem izmed bunkerjev ob vznožju podgorja Jazbec. Te bunkerje je na pobudo Edvarda Kardelja dala pred roško ofenzivo zgraditi Gospodarska komisija pri IOOF za skrivanje različnega blaga, predvsem tistega, ki je prihajalo iz Ljubljane. Bunkerji so bili z deskami in hlodi prekrite in spretno zamaskirane kraške vrtače.

V roški ofenzivi so Italijani v začetku septembra 1942 ujeli člana gradbene ekipe, ki je zgradila te bunkerje. Le-ta je izdal vse te bunkerje, tudi tistega, v katerem je bila vskladiščena naša zastava. Italijani so ga nato ustrelili pri glavnem bunkerju.¹⁴

Italijani so zastavo, zavito v tulec, zaplenili. Z velikim vriščem so nato sporočili javnosti, s kakšnim plenom so se vrnili iz gozdov v Ljubljano.¹⁵ Raz-

¹² Zbornik, VI/3, str. 130.

¹³ Milan Škerlavaj-Petrač, ustni vir.

¹⁴ Iz topografskega gradiva NOB v Muzeju NO. Zbrala ga je muzejska ekipa na Kočevskem Rogu leta 1957. Podatke o teh bunkerjih je dal Milan Megušar-Borut, takratni član Gospodarske komisije pri IOOF.

¹⁵ »Slovenec« 13. septembra 1942 in »Slovenski dom« 14. septembra 1942.

stavili so jo v izlozbi takratnega trgovskega in obrtnega podjetja Konfekcija in krojaštvo Pavlin v Šelenburgovi ulici (sedaj Titovi cesti številka 3). Italijanski okupatorji so jo močno zastražili v bojazni, da jim je pristaši OF ne bi iztrgali iz rok. In res so člani Centralne tehnike in Varnostno-obveščevalne službe pripravljali načrt, kako bi spet dobili zastavo; vendar so jim sovražniki, ki so postavili na dvorišču za prodajalno kar množico vojakov v polni bojni pripravljenosti, to preprečili. Zato vodja VOS Zdenka Kidričeva ni dopustila, da bi se lotili te akcije.¹⁶

Italijani so hoteli z razstavljenjo zastavo povzročiti preplah med »rdečim« ljuubljskim prebivalstvom. Zgodilo pa se je prav obratno. Ljubljancani, ki so si zastavo slučajno ogledali, so takoj opazili, da je bila popolnoma nova in v novem platnenem tulcu. Zato so pravilno sklepali, da ni bila nikdar uporabljena v boju in je Italijani niso zaplenili partizanski enoti. Okupatorji so želi, kakor vedno, le zasmeh in prezir ljubljanskega prebivalstva.

O nadaljnji njeni usodi ne vemo dosti. Kolikor je bilo mogoče izvedeti od tržaških muzejskih krogov, so jo okupatorji iz izlozbe v Šelenburgovi ulici v Ljubljani odpeljali v Trst in nato v Rim, kjer so jo kot bojno trofejo depozirali v karabinjerskem muzeju.

Vsiljuje se vprašanje: Zakaj tako dragocena, s toliko ljubeznijo izdelana zastava, povezana z razmeroma precejšnjimi gmotnimi žrtvami, ni bila izročena vojaški enoti, ki ji je bila namenjena?

Odgovor je iskati v neumornem boju Komunistične partije za enotnost in udarnost osvobodilnega gibanja v Sloveniji, ki se je manifestiral v najrazličnejših akcijah proti vsakršnim razbijalcem enotnosti v OF in v njenem doslednem ukrepanju za odpravo vzrokov, ki bi utegnili skaliti enotno in udarno borbo proti okupatorjem in njihovim pomagačem.

Tako nam izpričuje prvi sklep s seje CK KPS dne 10. avgusta 1942¹⁷ in še bolj dnevno povelje Glavnega poveljstva SPČ od istega dne, ki pojasnjuje borcem Prve slovenske proletarske brigade, zakaj je potrebno preimenovanje brigade ter sprememba njene zastave in znakov.

Ta sklep se glasi:

»Prejeti telegram (t. j. brzjavka Kominterne o liniji CK KPS — opomba pisca) o spremembi imena proletarske brigade vzeli na znanje brez rezerve. Proletarska brigada se preimenuje v partizansko udarno brigado. Znak srp in kladivo na peterokraki zvezdi se ukinja; uvedeni znaki in zastava kakor pri drugih partizanskih enotah; na rokavu se nosita črki U. B. Pooblašča se Luka (Franc Leskošek — op. pisca), da izda o tem naredbo.«¹⁸

Ta naredba, ki jo je izdalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 11. avgusta 1942, pravi:

»1. ime: I. Proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča se ukinja. Imenuje se I. Partizanska udarna brigada Toneta Tomšiča;

2. znak petokrake zvezde s srpom in kladivom se ukinja, namesto tega pa se nosi partizanski znak in na desnem rokavu veliki črki U. B. (udarna brigada) iz rdečega blaga;

¹⁶ Milan Škerlavaj, ustni vir.

¹⁷ Ohranil se je sejni zapisnik v italijanskem prevodu ob aktu divizije Cacciatori št. 2983/I od 19. septembra 1942.

¹⁸ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani.

3. rdeča zastava s srpom in kladivom se ukinja. Zastava udarne brigade je navadna partizanska zastava s črkama U. B. na belem polju.¹⁹

V dnevnem povelju GP SPČ od 10. avgusta 1942 pojasnjuje te ukrepe takole:

»Čemu se je tedaj Glavni štab slovenskih partizanskih čet odločil, da spremeni ime vaše brigade, da ukine nekatere posebne znake, ki ločijo vašo brigado od drugih odredov?

Nikakor ne zaradi tega, ker bi smatral, da naša I. slovenska partizanska udarna brigada ni dostojna, da bi nosila to ime in te znake. Ne! Drugi razlogi zahtevajo te spremembe. Osnovni in odločilni sovražnik slovenskega naroda in delovnega ljudstva je danes italijanski, nemški in madžarski okupator. Vse sile ljudstva je treba mobilizirati proti temu glavnemu sovražniku. Zato je pa v prvi vrsti potrebna največja enotnost ljudstva.

Treba je dvigniti v osvobodilno vojno proti okupatorjem in njihovim domačim pomočnikom ne le najbolj hrabre in najbolj zavedne borce, marveč ves narod. Zmaga lahko samo ves narod, kadar je popolnoma enoten. Tega marsikateri naši borci ne razumejo. Marsikateri dober borec misli, da je že dovolj, če je manjšina najboljših sinov pripravljena dati od sebe vse, pa tudi žrtvovati svoje življenje. Toda to ni dovolj. Moramo biti ne samo hrabri borci, marveč tudi ljudje, ki živo prisluškujemo težnjam in željam ter spoznanjem ljudskih množic in ki nikoli ne izgube stika s temi množicami. Ničesar ne smemo napraviti, kar te ljudske množice ne bi razumele, ničesar kar bi nas ločilo od množic. Sovražniki osvobodilne borbe slovenskega ljudstva poskušajo izkoristiti tudi ime in znake dosedanje Proletarske udarne brigade, prikazati hočejo ljudstvu, kako je Proletarska brigada nekaj drugega, kakor druga partizanska vojska, prikazati hočejo, kakor da je Proletarska brigada partijska vojska Komunistične Partije, a ne vojska najboljših partizanskih borcev iz vrst naših delavcev, kmetov in delovne inteligence in ne samo to. Velikokrat tudi mnogi naši dobri partizani mislijo, da so ime in znaki Proletarske udarne brigade že dokaz, da ima ta brigada tudi drugačne politične cilje, kakor pa druga partizanska vojska. Iz vseh teh razlogov bi lahko prišlo do nesporazumov, ki bi slabili enotnost naše partizanske vojske in povezanost med ljudskimi množicami in našo partizansko vojsko.«

Ker so ukinitev imena oziroma preimenovanje »proletarske« v »partizansko« brigado ter sprememba zastave in znakov soglašali z objektivno najboljšim ukrepom naše Partije v boju za enotnost in za čim večjo množičnost narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in ker Vrhovni štab tedaj ni o tem ničesar sporočil našim voditeljem, so ti sklepali, da tudi le-ta soglaša s Kominterno.²⁰

Tako vodstvo osvobodilnega boja pri nas v začetku avgusta 1942 ni izročilo naše lepe zastave vojaški enoti, ki ji je bila namenjena.

Po fotografijah, ki so jih izdelali italijanski okupatorji, in po rekonstrukciji zastave in droga, ki so ju izdelali isti ustvaritelji kakor leta 1942, moremo precej natančno ugotoviti njeno obliko.

¹⁹ Zbornik, VI/3, str. 281.

²⁰ Zbornik, VI/3, str. 137. Vrhovni štab je sicer poslal Edvardu Kardelju 15. avgusta 1942 brzojavko, v kateri mu sporoča, naj se naša Proletarska brigada preimenuje v »Enajsto narodnoosvobodilno slovensko partizansko brigado«, vendar jo je Kardelj zaradi sovražne ofenzive prejel šele v oktobru i. l. Tedaj je Vrhovnemu štabu sporočil, da bi z nazivom za brigado počakali, dokler ne pride sam v Vrhovni štab.

Zastava je iz živordeče dvojne svile s podlogo. Če si jo zamislimo, da je z rdečimi trakovi privezana k drogu, potem so zgornji, spodnji in desni robovi obšiti z zlatimi, sedem cm dolgimi nitmi oziroma tankimi traki. Z enakimi nitmi je uvezen na prednji strani zastave napis »I. SLOVENSKI PROLETARSKI UDARNI BATALJON TONETA TOMŠIČA« in na sredini znak — srp in kladivo, na nasprotni strani zastave pa prav tako napis »SMRT FAŠIZMU — SVOBODA NARODU!« in prav tak znak — srp in kladivo v sredini. Dolga je 78 cm in široka 64 cm.

Drog sestoji iz 22 mm debele in 185 cm dolge železne cevi, prebarvane s črnim lakom, in iz tako imenovane glave, dolge 45 cm. V dolžini te cevi je razmeščenih sedem zlatorumenih obročkov. Glava je iz tombaka in pozlačena. Izdelana je iz 30 cm dolge cevi, na katere spodnjem delu je pritrjeno osem okrasnih obročkov. Na enem od teh je pritrjen tudi skrajni gornji del zastave. V sredini te cevi stoji pravokotno na njej krožna plošča. Ob njenem obsegu je razmeščenih dvajset pol dragih rdečih umetnih kamnov oziroma brušenih stekelc.

Tak je približen zunanji izgled zastave Prvega slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča.

Čeprav ta zastava ni služila svojemu prvotnemu namenu, za katerega je bila ustvarjena, ima vendar zaradi vseh teh razlogov svoje častno mesto v razvojni poti narodnoosvobodilne vojne v Sloveniji in njenega simbola — zastave ljudske revolucije.

Muzeološko zanimiva partizanska zastava je prapor Zasavskega bataljona Alojza Hohkrauta. Ta bataljon je bil eden izmed stebrov Kamniško zasavskega odreda, ki je v prvi polovici 1943 operiral v Zasavju in revirjih. Življenjepis te zastave je zelo pester in značilen, ne oziraje se na to, da je bila izdelana šele v prvih mesecih leta 1943 in da je služila kot bojni prapor zaradi posebnih okoliščin samo kratko obdobje. Kako je bilo torej z njo?

V januarju ali februarju 1943 se je štab Zasavskega bataljona, katerega komandant je bil takrat Franc Poglajen-Kranjc iz Grbina pri Litiji in politkomisar Josip Berkopec-Mišelj, obrnil na Mestni odbor OF Litija s prošnjo, da mu oskrbi novo bataljonsko zastavo. Bataljon je sicer že imel svojo zastavo, vendar po svojem zunanjem videzu ni ustrezala željam njegovih borcev. Le-ti so želeli imeti lepšo zastavo, ki naj bi imela napis »Zasavski bataljon Lojzeta Hohkrauta«. Da bi ustregla njihovi želji, sta se tedaj zglasila pri Lindnerjevih v Litiji komandant Kranjc in politkomisar 2. čete Feliks Pečar-Mijo iz Zagorja. Obrazložila sta mladinki Jožefi Lindnerjevi, članici Mestnega odbora OF Litija, kakšno bataljonsko zastavo bi radi imeli.

Po tej ustni obrazložitvi in dogovoru si je aktivistka Jožefa Lindner-Babi napravila načrt zanjc. V litijski trgovini z mešanim blagom Veber je kupila umetno svilo v treh potrebnih barvah iste kakovosti in zlatorumene trakove, s katerimi bi obrobili zastavo in jo pritrčili k drogu. Ker ni dobila v trgovini primerne barve svilenih niti, da bi z njimi uvezla napis »Zasavski bataljon Lojzeta Hohkrauta«, se je spomnila na večje kose klobučevine različnih barv, ki jih je hranila njena mati. Iz njih bi se dale izrezati primerne črke za napis, katere bi lahko potem nalepili na zastavo. Prav tako bi lahko takšna rdeča klobučevina služila tudi za peterokrako zvezdo na zastavi. Načrt zanjo je bil izdelan in potrebno blago odbrano.

Ker je bila v Lindnerjevi hiši v Litiji mesarija, kamor so stalno prihajali nemški vojaki in uradniki, je tovarišica Babi odnesla blago za zastavo šivilji Mili Petji v sosednjo vas Zavrstnik. Le-ta je zastavo sešila, obrobila in nanjo prišla rdečo peterokrako zvezdo. Medtem je Babi izrezala črke iz rožnate klo- bučevine za napis. Brž ko je šivilja Mila zastavo sešila, jo je prinesla k Lindner- jevim. Aktivistka Babi je nanjo nalepila črke. V zadnjih dneh aprila 1943 jo je odnesel aktivist Adi Slabe iz Litije v štab bataljona, ki je tedaj taboril v Tirni nad levim bregom Save.²¹

Borci Zasavskega bataljona so proslavili Prvi maj 1943 že z novo bojno zastavo in s številnimi akcijami. Delavski praznik sam so proslavili pri planin- ski koči na Sv. gori nad Litijo, skupaj s skupino okrog trideset izletnikov iz Zagorja, Trbovelj in od drugod. Zapeli so bojne pesmi: Internacionalo, Hej Slovani in druge.²²

Zastava je prestala svoj ognjeni krst 7. maja istega leta na Šipku, ko so Nemci ponoči napadli Zasavski bataljon, hoteč ga presenetiti v nočnem počitku, ga obkoliti z vseh strani in ga uničiti s številnimi izbranimi enotami. Dobri stražarji so jim tedaj onemogočili njihove zle nakane. Borci so se jim junaško postavili v bran in se v dežju in snežnem metežu prebili na Menino planino. Tam so se utaborili in po dveh dneh odšli na Limbarsko goro. Po uspehijh manj- ših praskah in akcijah so se v prvi polovici junija ponovno zbrali na Šipku.²³ Tedaj, 10. junija 1943, so pred tem in Kamniškim bataljonom, ki sta bila po- stavljena v vrsto, in pred razvito zastavo prebrali dopise štaba IV. operativne cone, v katerih je ta pohvalil vodstvo in borce Kamniško-zasavskega odreda, ki so se odlikovali v zadnjih akcijah. Komandant odreda Alojz Kolman-Marok in politkomisar Mitja Ribičič-Ciril sta prebrala tudi več ukazov omenjenega štaba. Ena izmed odredb je vsebovala tudi naslednje:

»Vsako jutro je obvezno sklicati bataljonski zbor... Po raportu pozdravi bataljonsko zastavo in zapoje prvo kitico slovenske himne »Naprej zastava Slave...«

Od tega časa dalje je bataljonski zbor redno vsak dan pozdravil svojo zastavo. Le-to so privezovali k puški z nasajenim vojaškim nožem. Puška mavzerica z nasajenim vojaškim nožem jim je služila namesto lesenega droga. S tako razvito zastavo so borci Zasavskega bataljona korakali tudi na dolgih pohodih. Po pripovedovanju preživelih borcev te zastave niso nikdar nosili drugače kakor samo na mavzerici.²⁴

Ko so se borci Zasavskega bataljona, sedaj že v sklopu 8. avgusta 1943 ustanovljene VI. SNO brigade »Slavka Šlandra«, odpravljali sredi avgusta istega leta z Limbarske gore na Dolenjsko, je zastavo prejel v varstvo četni politkomisar Edo Semenič.²⁵

Zasavski bataljon Kamniško-zasavskega odreda je postal drugi bataljon VI. SNO brigade »Slavka Šlandra«, ki je odšla na Dolenjsko v sestav XV. divi- zije NOV in POS. Zasavskega bataljona v prejšnjem smislu ni bilo več. Ostala

²¹ Jožefa Gorenc-Babi, ustni vir.

²² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslaven- skih naroda, tom VI, knjiga 6, str. 12—13.

²³ Ivo Lipar-Iztok, ustni vir.

²⁴ Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, Ljubljana 1953, str. 152; Ivo Lipar-Iztok, ustni vir.

²⁵ Edo Semenič, ustni vir.

Del drugega bataljona VI. SNO brigade »Slavka Šlandra« z zastavo Zasavskega bataljona Lojzeta Hohkrauta na čelu ob kapitulaciji Italije v septembru 1943 pred rotovžem v Novem mestu

je le njegova zastava — simbol njegovih osvobodilnih bojev, in pri nekaterih borcih tega bataljona svež spomin na boje v Zasavju. Vsi borci tega bataljona se namreč niso bojevali v Zasavju in revirjih. V bataljon so prihajali novi prostovoljci in mobiliziranci, ki niso imeli nikake zveze z boji na Štajerskem.

Ko se je po posvetu komandanta Glavnega štaba Franca Rozmana-Staneta s štabom Šlandrove brigade v Mokronogu ta brigada reorganizirala in ko se je po naredbi Glavnega štaba Slovenije izločilo iz te brigade 150 borcev na čelu s komandnim kadrom, ki so se nato vrnili na Štajersko, kjer so 30. septembra 1943 na Limbarski gori ponovno formirali VI. SNOUB »Slavka Šlandra«, naše zastave niso vzeli s seboj. Prav tako je niso dolgo uporabljali v XII. SNOU brigadi »Štajerski«, osnovani v Mokronogu 24. septembra istega leta iz preostalega dela Šlandrove brigade in iz mnogih novincev. XII. brigada in njeni bataljoni so dobili nove zastave s svojimi aktualnimi oznakami.²⁶

Zastava Zasavskega bataljona, ki je popolnoma izgubila svoj prvotni pomen, se je znašla v nahrbtniku omenjenega borca.²⁵ S seboj jo je odnesel v prvi polovici 1944, ko je bil premeščen v IV. SNOUB »Matija Gubec«. In ko je pozneje odšel v sestav XV. SNOU brigade »Belokranjske«, jo je hranil in obvaroval do osvoboditve. Ko je bil kmalu zatem demobiliziran in se je vrnil v Litijo, jo je shranil na svojem domu. V povojnem času so jo doma od časa do časa uporabljali ob državnih in narodnih praznikih kot slovensko zastavo. Semeničeva žena je namreč odlepila črke napisa z zastave. Ko so borci Druge

²⁶ Ivo Lipar-Iztok, ustni vir.

grupe odredov slavili v decembru 1952 v Litiji svojo obletnico, jim je Semenič ob tej priložnosti izročil njihovo zastavo.²⁷

Muzeju narodne osvoboditve jo je oddal v nadaljnje varstvo 12. marca 1953 tedanji sekretar litijske organizacije Zveze borcev NOV Franc Gorenc.

Zunanja oblika zastave Zasavskega bataljona je bila v prvotnem stanju naslednja:

Izdelana je iz enojne umetne svile treh barv. Vsi skrajni robovi so obrobjeni z zlatorumeno pleteno vrvico. Dolga je 120 in široka 70 cm. Ob levem zgornjem robu sta v razdalji 23 cm prišita po dva dvajsetcentimeterska zlatorumena traka za pritrnitev zastave k mavzerici. Po širini zastave so torej prišiti štirikrat po dva traka. Peterokraki zvezdi na obeh straneh zastave sta iz živordeče klobučevine in pritrjeni v sredino trobojnice tako, da se zgornji krak zvezde razprostira kake 3 cm preko sinjemodrega v belo polje, spodnja kraka pa prav tako kake 3 cm preko sinjemodrega v temnordeče polje. Napis iz črk, izrezanih iz rožnate klobučevine, je bil: »ZASAUSKI BATALJON LOJZETA HOHKRAUTA«; črke so bile prilepljena nanjo z gumiarabikumom; dolge so bile 6 cm in debele 1 cm. Sredi zgornjega belega polja so bile nalepljene črke napisa »ZASAUSKI BATALJON«, sredi spodnjega pa »LOJZETA HOHKRAUTA«. O takem prvotnem izgledu te zastave nam izpričuje fotografija od 10. septembra 1943, ko je bilo okrog sedemdeset borcev drugega bataljona Šlandrove brigade postavljenih v vrsto pred rotovžem v Novem mestu neposredno po kapitulaciji Italije. Ta fotografija tudi dokazuje, da je ohranjena in muzeju izročena zastava Zasavskega bataljon zares izvirna, čeprav sem zaradi nekaterih dejstev nekajkrat podvomil o njeni izvirnosti.

Naj prikažem zastavo v stanju, v kakršnem je prispela v naš muzej. Nevešča roka je zastavo narobe pritrčila na drog, ko so jo poskušali prvič po vojni rekonstruirati v Litiji. Tako je belo polje slovenske zastave spodaj namesto zgoraj in peterokraka zvezda je postavljena z zgornjim krakom navzdol namesto navzgor. Ker so se po vojni nekatere črke iz rožnate klobučevine za napis porazgubile in jih je ostalo le nekaj izvirnih, si je bilo treba za napis »Zasavski bataljon« omissiti druge. Le-te naj bi bile čimbolj podobne prvotnim. Toda kakšne barve? Ker so pritrčili na mavzerico zastavo obrnjeno, je bilo potrebno prilagoditi barvo črk zgornjemu rdečemu polju. In ker je rožnata barva na rdeči podlagi premalo vidna, so izbrali belo klobučevino, izrezali iz nje črke za potrebni napis in ga prilepili na rdeče polje. Sedanje bele črke niso izvirne. Tudi fotografija zastave iz leta 1943 v Novem mestu priča posredno o tem. Z nje je namreč popolnoma razvidno, da so bile črke zgornjega napisa na belem polju temnejše barve. In — še en dokaz neizpodbitno govori za to tezo. V izvirnem napisu »ZASAUSKI« je namreč napačno izdelana in pritrjena velika črka U namesto V, medtem ko je ob prvi »rekonstrukciji« izrezana in prilepljena pravopisno pravilna velika črka V, vendar drugače kot v izvirniku, kjer je napačno pritrjena velika črka U.

Kot izredno vojaško posebnost je potrebno podčrtati dejstvo, da so to zastavo venomer nosili na mavzerici z nasajenim vojaškim nožem, kar je bilo v zgodovini narodnoosvobodilne borbe doslej zaslediti edinole pri borcih Zasavskega bataljona.

Ohranila se je tudi edina zastava s slovenske Koroške severno od Drave, ki jo sedaj varuje Muzej narodne osvoboditve. To je slovenska zastava Zahodno-

²⁷ Edo Semenič, ustni vir.

Prva stran zastave Zahodno-koroškega odreda oziroma poznejšega Severno-koroškega bataljona z napisom: »V boj za svobodo!«

koroškega odreda ali poznejšega Severnokoroškega bataljona. Ta ni zanimiva samo zato, ker je bila edina zastava partizanov s Koroške severno od Drave, temveč tudi zaradi svoje oblike; saj je edina izmed številnih zastav iz narodno-osvobodilne borbe, ki nosi napis »V boj za svobodo!«, ki spominja na prve partizanske pozdrave iz bojev na Dolenjskem in Gorenjskem konec leta 1941 in v začetku leta 1942.

Naj prikažem najprej njen življenjepiš:

Pobudo za to zastavo sta dala člana Okrožnega komiteja KP Slovenije za Celovško okrožje dr. Janez Kmet-Mirko in Feliks Ribnikar-Kristl, ki sta delovala v letu 1944 na področju Vetrinj, Žrelca in Medgorja v vzhodnem delu Gur. Tam je tedaj operirala tudi 3. četa Zahodnokoroškega odreda, katere komandir je bil Anton Mivšek, doma z Notranjske, politkomisar pa Gojko Gornik-Iztok iz Senovega pri Brestanici. Načrt zanjo sta izdelala komandir in politkomisar te čete. Politkomisar Iztok, ki je nosil v sebi še vedno sveže spomine na pozdravljanje prvih partizanov na Dolenjskem, je svetoval, naj v lepo šivano in z raznobarnimi cofi in trakovi okrašeno zastavo všijejo blagovzeneče besede njihovih pozdravov: »V boj za svobodo!« in »Smrt fašizmu — Svoboda narodu!«. ²⁸

Najprej so nabavili blago za zastavo v vasi Dole pri Žihpolju in ga izročili kmeticam v Zgornjih Dolah, da jo izdelajo. Njim sta pomagali komsomolki

²⁸ Gojko Gornik-Iztok, ustni vir.

Rusinji Svetlana Kuznjecova, doma iz mesta Šahtí pri Rostovu, in Maruša Kapljina, doma iz okraja Orel. Nemci so ju privedli na suženjsko prisilno delo v Sojenice nad Žrelcem. Od tam sta prebegli k 3. četi in se vključili vanjo. Le-ti sta izvezli v zastavo omenjena pozdrava. Koroške kmetice in Rusinji so jo izdelale v sredini maja 1944 in jo takoj nato izročile štabu 3. čete Zahodno-koroškega odreda.²⁹

S to zastavo na čelu so borci 3. čete in pozneje Severnokoroškega bataljona večkrat ob belem dnevu korakali skozi vasi severno od Drave in bodrili koroške Slovence v Radišah, Kneži na Svinjski planini in drugod v njihovem osvobodilnem boju.

V bojih in premikih Severnokoroškega bataljona jo je nosil nekaj časa komandir čete Stane Perič iz Medvod, nato pa mitraljezec in poznejši komandir čete Jože Ritlop-Rudi iz Vodrancev na Kogu pri Ljutomeru in politkomisar 2. čete Jože Gregorc-Pavle z Brega pri Polzeli.

Do leta 1948 jo je hranil in varoval Anton Mivšek, bivši komandir 3. čete, nato jo je izročil Gojku Gorniku-Iztoku, bivšemu politkomisarju iste čete, da jo odda Muzeju osvoboditve v končno varstvo.

Njena oblika je naslednja:

Dolga je 140 cm in široka 70 cm. Izdelana je iz trojnega blaga: belo blago je iz umetne svile, svetlomodro iz panama platna in živordeče iz delena, pomešanega z umetno svilo. Vsako polje je široko okrog 23 cm. Vsi skrajni robovi so obšiti z zlatorumeno nitjo, krog in krog robov so prišiti majhni beli, modri, temnordeči in rožnati, okrog sedem cm dolgi cofi, ki so med seboj oddaljeni približno po dva centimetra. V obeh kotih spodnjega roba sta prišita dva večja, dvanajstcentimetrska cofa, izdelana iz belih, rdečih, modrih in rumenozelenih debelejših niti.

Če si predstavljamo, da je zastava ob zgornjem robu privezana z belimi trakovi na drog, je na njeni desni strani na zgornjem belem polju z rožnatimi in modrimi nitmi uvezen napis »Smrt fašizmu«, na spodnjem živordečem polju pa z belimi in modrimi nitmi napis »Svobodo narodu«, medtem ko je na srednjem modrem polju, kakih 30 cm od zgornjega roba, prišita peterokraka zvezda, izdelana iz temnordeče svile in obrobljena z osem milimetrov širokim rumenim pasom, uvezenim z zlatorumeno svilo.

Na nasprotni strani je na zgornjem belem polju z rdečo in modro nitjo uvezen napis »V boj«, na srednjem modrem polju z rdečo in belo nitjo napis »za«, na spodnjem živordečem pa z belo in modro nitjo »svobodo!«. Na modrem polju je prav tako prišita rdeča peterokraka zvezda, obrobljena z enakim zlatorumenim pasom. V ostrih in raztegnjenih kotih krakov so na obeh zvezdah všita svetlikajoča se zrnca iz brušenega stekla.

²⁹ Komsomolka Svetlana Kuznjecova je že prej dvakrat ušla iz taborišča pri Celovcu, kamor so Nemci prignali na prisilno delo državljane Sovjetske zveze. Pozneje je izvedela od patrol pomožne policije iz Celovca, ki je bila sestavljena iz mobiliziranih državljanov SZ, da želijo pobegniti z vsem orožjem k partizanom. S tovarišico Marušo Kapljino jim je šla nasproti. Tedaj pa so ju po izdajstvu aretirali v neki gostilni pred Celovcem člani Gestapa in ju odpeljali v celovške zapore. Njuna nadaljnja usoda je neznana.

О некоторых важных знаменах народной революции

Резюме

В прошлогодней „Летописи Музея народного освобождения Н. Р. Словении“ в статье „Партизанские знамена в первый год народноосвободительного движения теоретически изучалось, при помощи ссылок на приказы военного руководства, развитие нашего партизанского знамени. При этом было показано несколько характерных партизанских знамен, говорящих о развитии этого символа.

В этом году были изучены три характерных знамени: Знамя первого словенского ударного батальона „Тоне Томшич“, знамя Засавского батальона „Алойзий Хохкраут“ и словенский национальный флаг Западно каринтийского — (позже северно - каринтийского) батальона. На оформление этих знамен влияли постановления руководства народноосвободительного движения, а также самоинициатива и эстетическое чувство народных масс. Результаты этого исследования показывают, как развивалась окончательная форма наших военных знамен ставшая позже единой для всех частей Народноосвободительной армии.